

ניתוח וסיכום השיר ממערכי השיעור לשירת המאה ה – 20

כתב וערך: המורה אלי פררה.

*גְרוּיטְצִיָּה / דליה רביקוביץ'

בְּקוֹלְנוֹעַ הַחֲשׁוֹךְ

שְׁנֵי אָנָשִׁים שֵׁשׁ בֵּינֵיהֶם הַפְּרוֹת מְגַבְּלֶת

יָשְׁבוּ

וְרָאשֵׁיהֶם הִגִּיעוּ לְיָדֵי נְגִיעָה.

וְלֹא הִיְתָה זֹאת יַד הַמְּקַרָּה.

כָּלֵל וְכָלֵל לֹא יַד הַמְּקַרָּה.

הוּא הַכִּיר בְּנוֹכְחוֹתָהּ

לֹא אָדִישָׁה לְנוֹכְחוֹתוֹ.

צֵל שֶׁל הַכְּנִיסִינִי תַחַת כְּנָפֶיךָ.

וְהִיא בְּלִבָּהּ: הַכְּנִיסִינִי תַחַת כְּנָפֶיךָ.

לֹא נָפַל בֵּינֵיהֶם כְּרֶק נְרַעַם,

הִיְתָה רֵאשִׁית

שֶׁל תְּנוּעַת אֲדָמָה חוֹתֶרֶת וְסִמּוּיָהּ.

הִיא חֲשָׂה בְּזֹאת הֵיטֵב.

הִיא חֲשָׂה הַפְּתָעָה.

הִיא קָמָה וַיִּצְאָהּ.

* (גרוויטציה - מבחינה מילונית משמעו: כוח משיכה)

הסיטואציה המתוארת בשיר היא תיאור מצב של משיכה ומתח מיני בין גבר ואישה בבית הקולנוע. מעצם המקום בו הם נמצאים; הקרנת סרט במקום חשוך, שאף אחד לא רואה, אך שניהם יודעים ונמשכים זה לזו, הוא שיוצר את המתח והמשיכה ההדדית. כוח המשיכה (גרוויטציה) נוצר לא רק מהיותם מכירים זה את זה (אמנם היכרות מוגבלת, אבל הם מודעים זה לזו גם מחוץ לבית הקולנוע) אלא גם הכמיהה של שניהם לגעת, לחוש אחד את השנייה, ולראות איך יתפתח "הרומאן" במפגש מקרי ושגרתני, יוצר אצל הקורא את המתח הראוי. גם בשל העובדה שזה נעשה ללא משים (לא בכוונה כביכול) שיד המקרה הושיבם במושבים קרובים בבית הקולנוע, אבל "הנגיעה" בין ראשיהם אינה מקרית. כי הרי היא לא הייתה אדישה לנוכחותו ואילו הוא הכיר בנוכחותה... ולכן הנגיעה הקלה בין ראשיהם הייתה מכוונת. אך ברגע האמת, האישה קמה ועוזבת.

מבחינת תיאור המצב, ניתן להגדיר את השיר כשיר אהבה. שיר אהבה לא מפותח, רק תחושות של מתח ומשיכה. בסופו של דבר לא קרה ביניהם "פיצוץ" של התרוממות-רוח של רגשות אהבה, כדברי השיר: "לא נפל ביניהם כְּרֶק נְרַעַם" למרות שבהתחלה הייתה "תְּנוּעַת אֲדָמָה חוֹתֶרֶת וְסִמּוּיָהּ" אבל משום מה האישה הייתה מופתעת, כי הרי היא לא הייתה אדישה לנוכחותו. והיא חשה מעין "צֵל שֶׁל הַכְּנִיסִינִי תַחַת כְּנָפֶיךָ" אך בתוך תוכה מצפה ליותר, הייתה רוצה חיבוק ממשי, שיעז ויעשה את הצעד המתבקש: "וְהִיא בְּלִבָּהּ: הַכְּנִיסִינִי תַחַת כְּנָפֶיךָ." היא קיוותה לא לצל, לא לרמז מעורפל ולא תחושה של, אלא ממש יישום מוחשי, גופני של רומנטיקה – חיבוק!

אך הוא עמד ולא יישם בפועל את מה שנתבקש מה"גרוויטציה", מכוח המשיכה שהייתה ביניהם בתחילה, עוד כשנגעו בראשיהם. זאת לא הייתה יד המקרה, היה משהו שמשך את ראשיהם, הייתה משיכה הדדית, אך היא לא התממשה. ועל כן נבין את הרתיעה שלה ברגע האחרון, כלומר: היות שהיא ציפתה לאהבה, לחום ממשי שלא מומש, הייתה מופתעת ולכן היא קמה ועזבה את בית הקולנוע.

הצפייה ממנה הייתה לרגשות חמים של אהבה, לתחילתה של מערכת יחסים לא אפלטונית-משהו, אלא למשהו ממשי וגשמי. לא מזמוז מזדמן בבית הקולנוע החשוך, והאכזבה מהאין-אונות של הפרטנר, זה כנראה, מה שהרתיע אותה ברגע האחרון. עצם ההכרה והידיעה שזה לא הולך להיות **"הינד החלקת לי מכאוב הענג הערב"** (מתוך **"העיניים הרעבות"**) היא שהביאה לה את ההבנה הפתאומית הנוחתת עליה, שהם לא נועדו זה לזו.

התיאור הוא תיאור מנקודת מבטה של האישה, הרתיעה וההבנה היא מנת-חלקה. היא זאת שקמה לפתע ויוצאת. אין שום רמז או תובנה אחרת על תחושותיו של הגבר בשיר. האם גם הוא הגיע לאותה בהלה ורתיעה מעצם הנגיעה בה? היא זו שמתאמצת ומתגברת על כוח המשיכה ולהישאר חופשייה, כמו אותם האסטרונוטים בחלל, שכוח המשיכה לא פועל עליהם.

דרכי העיצוב בשיר:

1. המבנה: על פי מבנה השיר ניתן לזהות את פריצת המסגרת השירית כמקובל בשירה המודרנית, כלומר: מבנה חופשי, בלתי-סימטרי ובלתי-סדיר. שיר שהוא כולו בית אחד חסר סדר וארגון, אופייני מאוד לשירה העברית שנכתבה משנות ה-60 והלאה. מלבד המבנה ניתן לראות את האפיונים הנוספים של שירה זאת כמו הפסיחה (או קיטוע הטורים)
 - א. הפסיחה: בשורה השנייה יש זליגה, פסיחה אל עבר השורה שאחריה והיא נקטעת לפני הסיום ההגיוני של המשפט: **"שני אנשים שיש ביניהם היכרות מוגבלת / פסיחה / ישבו"**. הפסיחה הזאת יוצרת יפייה, מתח והפתעה מסוימת. הקוראים מצפים לסיטואציה רומנטית, אך מקבלים דווקא מצב שיגרת יומיומי: שני אנשים סתם ישבו (לא התחבקו, לא התנשקו וכו'). תשומת לבנו ממוקדת במלה "ישבו", מכיוון שהדוברת בודדה אותה בשורה נפרדת. באמצעות הפסיחה הזאת הדוברת יוצרת סיטואציה-רקע שגרתית להתרחשות ייחודית ובלתי-שגרתית בהחלט, וזה מקצין עוד יותר את המצב המיוחד של שניהם. אנו נצמא עוד פסיחה במעבר בין השורה ה-12 ל-13: **"הייתה ראשית / פסיחה / של תנועת אדמה חותרת וסמויה"**. כאן ההדגשה היא על המילה "ראשית". יש תהייה וצפייה מצדנו הקוראים: "ראשית של מה?" הדוברת מספקת תשובה מטפורית לתהייה זו, וההסבר בא בפירוש אסוציאטיבי (הקשר החווייתי) של טרום רעידת-אדמה: "תנועה של אדמה חותרת וסמויה" ... מעין אירוע וולקני תת-יבשתי שעוד מעט ויתפוצץ בלבה שוצפת. זאת תנועה סמויה, לא נראית אך מורגשת מאוד, ויש לשים לב מאוד למילה: "חותרת" כלומר, תנועה שיש לה כוונות נסתרות. אם כן, הפסיחה השנייה נועדה למקד את תשומת-לב הקוראים במושג החשוב וליצור הפתעה. ראשית התנועה סופה כוונות נסתרות מצד הגבר ליזום מפגש ארוטי-יצרי ולא דווקא רגשי ורומנטי.
 - ב. חזרה: **"לא הייתה זאת יד המקרה. / כלל וכלל לא יד המקרה"** – החזרה על הביטוי "לא יד המקרה" באה להמחיש את תוכן האמירה, שהרי דבר מקרי קורה רק פעם אחת, אם הוא חוזר על עצמו, פירושו שזה חוק או עקרון ולא מקריות. על מנת להמחיש את תוכן המשפט המשוררת חוזרת עליו פעמיים.

ג. **תקבולת**: הוא הכיר בנוכחותה/לא אדישה לנוכחותו" ו"צל של הכניסיני תחת כנפך. /והיא בלבה הכניסיני תחת כנפך". בשני המקרים האלה מדובר בתקבולת תחבירית בין המשפטים מתייחסים אל הגבר והאישה. תקבולות אלה מבטאות את ה"תאומות" בין השניים. להרגשת הדוברת הם כעין שני חלקיה של ישות אחת. את התחושה הזאת היא מבטאת באמצעות התקבולות.

ד. **אנפורה** של המלה "היא": שלושת המשפטים המסיימים את השיר ממקדים את המבט באישה דווקא. זאת משום שהיא אוזרת כוח ולוקחת את ההחלטה לחתוך, למרות המודעות המלאה שלה לטיב המשיכה שנוצרה בינה לבין הגבר שפגשה.

ה. בסיומות של השיר נראה התקצרות הדרגתית של משפטים בסיום: התקצרות המשפטים מביעה את החלטת האישה לחתוך או לשים קץ לקשר שהסתמן.

2. א. הלשון הציורית: בשיר אין שימוש בלשון ציורית מורכבת וקשת-פיצוח. השפה די פשוטה המבהירה את הכוונות הנסתרות של הדוברת: היא מעוניינת לחשוף את הרגשות החזקים והמשיכות החזקות שיש ויהיו במצבים ורגעים די שגרתיים ורגילי כמו ישיבה משותפת כמעט צמודה, בבית קולנוע, או בישיבה דו-מושבת באוטובוס. המטפורה: "לא נפל ביניהם ברק ורעם", כלומר לא התרחש שום "פיצוץ", רגשי פיוטי ורומנטי בינו לבינה. ציורי הלשון היחידים הנמצאים בשיר הם: החושך הסמלי, הנגיעה הסמלית של שני הראשים ותנועת אדמה חותרת וסמויה – סמלית גם היא. החושך מסמל את המשיכה העיוורת, שנוצרה בין שני האנשים: בלי לראות אחד את השני הם מודעים לתחושות הסמויות ולזיק הרומנטי שהתעורר בלבם. הנגיעה מסמלת את כוח המשיכה שנוצר ביניהם, ומשך אותם זה לזו. לתנועת האדמה החותרת קשר לשלבים המוקדמים של התפרצות הר הגעש או רעידת האדמה. כיוון שכך, תנועת האדמה מסמלת את תחילת המשיכה, שהייתה יכולה להפוך לרגש מסעיר ממש (כמו התפרצות הר הגעש).

ב. קונוטציות: (הקשר מילולי) בשיר מופיעה המובאה משירו של ביאליק "הכניסיני תחת כנפך". על מנת להבין לעומק את מהות המשיכה שמתוארת בשיר של דליה רביקוביץ' צריך להכיר את משמעויות הביטוי "הכניסיני תחת כנפך" בשירו של ביאליק, שבו לבקשה "להיכנס תחת הכנף" כמה משמעויות: בקשת קירבה אינטימית, רוחנית ונפשית, בקשת חסות והגנה ובקשת מנוחה שלאחר המוות. כל אחת מן הבקשות הללו מופנית לפן שונה בזהות הנמענת: אל האישה האהובה, אל האם ואל השכינה. לכן, כשהאישה בשירה של רביקוביץ' מבטאת את רגשותיה באמצעות המשפט הלקוח משירו של ביאליק, היא כבדרך אגב יוצרת את המקבילה המנוגדת משיר אחר של ביאליק המבטא את ההיפך הגמור הביטוי השירי "הכניסיני תחת כנפך" זה הביטוי מהשיר "העיניים הרכבות" כאילו והיא אומרת שהיא מרגישה כלפיו אותו רגש טוטלי (מוחלט) שמשלב אינטימיות, חמימות ומשפחתיות ואף חרדת קודש. אך כשהיא חשה באמת מה שעלול להתרחש כלומר, (סתם מזמזם מקרי באולם חשוך של קולנוע) באופן מפתיע, גם בגלל העובדה שהם בקושי מכירים אחד את השניה, היא קמה ויוצאת.

3. משמעות הכותרת: הכותרת היא סמלית, מאחר ולא מדובר על כוח המשיכה (גרוויטציה) משמעותו הפיזיקלית, אלא על גרוויטציה שמסמלת את טיב המשיכה בין שני אנשים. על מנת להבין את הכותרת ואת הקשר שלה לשיר, יש להכיר את משמעות המושג הפיזיקלי "גרוויטציה", והיא כוח המשיכה הפועל על הגופים בעלי מאסה או אנרגיה ותנועה הנוצרת בהשפעת המשיכה הזאת. משיכה כזאת נוצרת בין שני האנשים המתוארים בשיר: ראשיהם נמשכים אחד לשני ונוגעים, בסופו של דבר, זה בזה.

הם חושבים ומרגישים את אותם הדברים. יתירה מזו, על-ידי השימוש במושג "גרוויטציה" הדוברת רומזת כי המשיכה, שנוצרה בין שני האנשים האלה איננה מקרית, אלא היא מעין הכרח או חוק טבע, כפי שכוח משיכה הוא חוק טבע, או בקיצור: שני האנשים האלה נועדו זה לזה. זאת ועוד, רק אם אנו מודעים למשמעות המושג גרוויטציה, אנו יכולים לפרש נכון את סיום השיר: האישה הייתה צריכה לעשות מאמץ נפשי על מנת להתגבר על כוח המשיכה (הגרוויטציה) בדיוק כמו שנדרשת הפעלת אנרגיה על מנת להתגבר על כוח המשיכה של כדור הארץ. ולבסוף, רק לאחר שחדרה להכרתה שהמשיכה היא יותר יצרית וארוטית ולא רגשית ונפשית נבין מדוע האישה החליטה לחתוך ולהימלט על נפשה. ככל הנראה, היא שואפת לחופש מוחלט, כששום רגש או מחויבות לא משפיע עליה ולא כובל אותה לאדמה.